Zrínyi Péter.

(Életrajz.)

II.

Zrínyi Franciaország, Lengyelország nélkül nem látta magyar felkelésnek sikerét: mindazonáltal sem ő, sem a nemzet mostani helyzetében a török miatt meg nem maradhatott. Tudhatta, hogy Nádasdy czélzatosan emleget a császár előtt fontos közlendőket, és őt elárulni kész. Hallotta a titkos tanácsban Rothal vádait Nádasdy ellen (júl. 28.), hogy már 1661-ben keresett szövetséget az imperiumban, czimborált a francziákkal, svédekkel, Rákóczival, kinek leányát és a koronát szánta, az eperjesi gyülekezetet zavarni törekedett, Rothal életére tört: és gondolhatta, hogy a vád hova-tovább rá is ki fog terjedni. [1]) Zrínyi azonban nem szokott megijedni, vagy válságos pillanatokban habozni. Merészen elhatárzá Ausztriával vínni ki azt, mit Ausztria nélkül kivínni nem tudott, és kibékülési jelül, bizalom-nyerés végett felfedezé Leopoldnak szövetségét Vesselényi, Nádasdyval, összeköttetését Gremonville-lel és figyelmeztette a felső-magyarországi forrongásra, mely minden perczben lázadássá fajulhatott. Bizott magában, hogy lecsendesíti a magyarokat, és ráveszi az udvart, kezdjen háborút a törökkel, a midőn magát vezérnek látta és meg fogta mutathatni a világnak, hogy „bátyja Miklós nem halt még meg!“ [2]).

Főkép szerette volna a megürült károlyvárosi generalatust, mely Horvátország nagy részére kiterjedt és a bán alatti részek-

---

[1]) Montecuccoli jegyzetei.

[2]) E kifejezés Zrínyi levelében az estei biborokhoz ddto Ujzrin, oct. 10. 1669. fordul elő. Magy. akad. kéz.

nek is kulcsa volt Azonban Bécsben, a mennyiben Zrinyi czélját sejték, nem akartak merész actiót, nem alkalmat dicsőségre veszedelmes embereknek. Felfedezéseit részint már tudták, részint túlzásnak, koholmánynak tartották, melyekkel csak fontoskodni akar. Az udvar folytatta politikáját, hagyta fejlődni a magyar ügyeket, és Leopold köszönet fejében Rothal által Zrinyit bocsánatáról biztosítá, ha jövőre hason gonoszságtól tartózkodni fog, és elkövetett hitszegését hü engedelmességgel jóvá teszi, [1]) de egyúttal a károlyvárosi kapitányságot a krajnai Auersperg után a stájer Herberstein József grófra ruházta. Úgy bántak Zrinyivel, mint a kinek haragjától nem félnek, barátságával nem törődnek. „Majd fogtok még félni tőlem!“ — kiáltá Péter e bánásmód által egészen kiszedve, a császár előszobájában ácsorgó udvaronczoknak, és neje Katalin, ki ügyét a károlyvárosi kapitányság végett előmozdítani Bécsbe jött, szinte fenyegetődzött a nagybefolyású Eleonora anya császárné előtt: „ha férjével roszúl bánnak, neki segélyt a török ellen nem adnak, kénytelen lesz ott keresni segélyt, a hol épen kínálkozik.“ [2])

Zrinyi Péternek sokfelé jártak ügynökei. Rómában és Olaszhonban Pocobelli János, olyan Palmerinifélе diplomata, a felvidéken Docsaics Miklós, Verebélyi István müködtek érdekében: de a segély, melyre Katalin czélzott, ámbár Péter ismét közeledett Gremonvillehez, csak a töröktől volt várható. [3])

Az udvarnak sértő magaviselete, neje unszolásai végre lekiizdték gyermeksége óta táplált ellenszenvét a török iránt, és hajlandóvá tették a hitetlen szomszédhoz fordulni, hogy ma-

---

[1]) Jelentés, Zrinyi védelme Katonánál XXXIII. köt. 833 l. Caprara, i. h. márcz. 23. 1670. Hogy Zrinyinek a feutirt tervei voltak, kitünik egy alább említendő, 1670. február havában kelt leveléből, melyben ezek támogatására egy névtelen barátját felkéri. A levél hangja, bár a jelentés nem szószerint közli, nem hevenyében támadt, hanem már rég kifőzött tervet gyaníttat, és csakugyan Zrinyinek egész eljárása — mint már Szalay megjegyzé — megfoghatatlan, ha már feljelentésénél ily terveket és indokokat fel nem teszünk, miből azonban nem következik, hogy ő már ekkor az udvar, Leopold elé kész programmal lépett.

[2]) Caprara i. h. Ez mindúgy september, october havában történhetett.

[3]) Caprara i. h. Pocobelli levelei a magy. akad. kéz. Lessenyei Nagy Ferencz, Berzeviczi László vallomásai a kamarai levéltárban.

gát megtámadásai ellen biztositsa, és támogatását a haza felszabadítására kinyerje.

A közeledés nem volt könnyü. A törökök ép akkor panaszkodtak Bécsben sarczolásain és fenyegető levelekben nyugalomra, behódolásra intették. Zrinyi megmutatta e leveleket Rothalnak, megmondta, hogy saját és a felségnek biztositása végett követet küld a törökhöz, ki annak fondorlatait kitudja, miben Leopold Rothal által megegyezett. [1])

Zrinyi még mindig remélte, kogy az udvar meggyőződvén a török ellenséges indulatáról, talán el fogja szánni magát a háborúra: más részről a loyalitás színe alatt biztosabban alkudozha tott. A szerencsétlen, talán „alteregoja," „megbizottja", a „nagy szellem," Bargiglio tanácsa folytán, ki azonban nem sokára szolgálatából kilépett, [2]) ravaszsággal akart győzni, ő, a gyarló kezdő, a csalás nagymesterein, és nem tudta, hogy szomszédságában, környezetében kémek vannak, köztük meghitt lovásza Lahn Rudolf, kik minden léptét Bécsbe feljelentik.

Zrinyi legelőször a szomszéd boszniai basához fordúlt. Közbenjáró Omer nevü török rabja, és sógorának, Frangepán Ferencznek Tamási Gábor nevü papja volt. Konstantinápolyba, Kandiába a nagyvezérhez menni Bukovaczky Ferencz, Miklós bátyjának egyik régi kapitánya, most udvarmestere, elszánt, hü de vérmes, fellengző ember, a török szövetségnek nagy barátja, ajánlkozott, társakúl maga mellé Pogledich Boldizsár és Berisslavics Ferencz régi hadnagyokat vevén. Zrinyi teljhatalmat adott Bukovaczkynak, csak némi útasitásúl jegyezvén meg, hogy a porta a nemzet szabadságait fentartsa, a megveendő várakat a magyarok birtokában hagyja, 12,000 tallérnál nagyobb évi adót ne követeljen, a budai basa a magyarokat 30,000 fegyveressel segitse, és Erdély trónjára Apaffi helyett Rákóczi Ferencz emel-

---

[1]) Zrinyi védelmében és a jelentés ebben megegyeznek, csakhogy az utóbbi Zrinyi tettében csak cselt lát, és állítja, hogy a török fenyegető levelei is csak a bánnal egyetértésben irattak, mit valami Kovachich nevü elfogott török vallott volna. Maga a körülmény azonban, hogy ez csak amúgy mellesleg érintetik, elégséges ok azt valónak nem tartani.

[2]) Ezt gyaníthatni legalább Zrinyinek ez idő tájt irott leveleiből az estei bibornokhoz, a magy. ak. kéziratai közt,

tessék. [1]) Bukovaczky novemberben indúlt meg és a hó közepe táján a régi Thessaliába, Larissába ért, hol Murád szultán vadászgatott. A török udvar szivesen látta és csakhamar következő megállapodásról tudósitá Zrinyi Pétert:

I. A szultán minden meghódoló, vagy a kitörendő háborúban meghódítandó keresztény tartomány fejedelmévé örökösödési joggal Zrinyi Péter grófot és maradékit nevezi.

II. Magvaszakadtával Horvátország szabadon választ fejedelmet a hazafiak közül, a szultán csak megerősiti.

III. Megigéri, hogy a szabad vallásgyakorlatot, iskolákat, az ország szabadságát, jogait, kiváltságait megtartja, s jövőben is sértetlenül megtartandja.

IV. Egész Magyar- és Horvátország, valamint a meghódítandó tartományok után több mint 12,000 tallér évi adó sohasem fog követeltetni.

V. Mig csak egy mohamedán él, ezen országok népét soha el nem hagyja, hanem bármely megtámadás ellen megoltalmazni kész lesz.

VI. Ezen tartományok lakói távol vidékeken katonáskodni nem kötelesek.

VII. Biztositékúl, hogy e feltételek szentül megtartatnak, a szultán ünnepélyes hattisherifet fog adni, és azt, mindannyiszor, ha szükséges lesz, az illő ünnepélyességgel és ajándékokkal megküldendi. Viszont a török Zrinyi fiát két évre kezesül, a végek közt fekvő puszta föld felét és azt követelte, hogy a magyarok a németeket a végekből kiverjék, vagy a császári tartományokat megrohanják, és ekkép a kitörendő háborúban a töröknek alkalmat nyújtsanak a beavatkozásra. Bukovaczky levelében már a czimet is említé, melyet a porta Zrinyinek szánt: Horvát-,Magyar-,Erdély és Moldvaországok fejedelme, az ottomán seregeknek fővezére. [2]) Mindez azonban csak hiú terv volt, míg a nagyvezér, kinek kezében feküdt a török birodalom kormányzása,

---

[1]) Tud. gyüjt, 1818. folyam I. 67. l.

[2]) „Illyriae, Hung., Daciae, Moldaviaeque princeps, ac supremus totius ottomanni exercitus ductor," mit csak a küldendő segélyhadakra lehet érteni. Jelentés.

bele nem egyezett, azért Bukovaczky a szultán pecsétjével el látott pontozattal Kandiába útra kelt.

Bukovaczky levelére Zrinyi megkezdé a készületeket a háborúra. Horvátországban, közvetlen szomszédságában Tattenbachon kivül csak sógorában és annak rokonában, Frangepán Orfeusban, [1]) ki a tengermelléki várakban parancsolt, bizhatott. A tengermelléki rabló, harczias oláhok vagyis ráczok katonai gyarmatait törekedett megnyerni, melyek megvetve a polgári hatóságot, csak kapitányaiknak, papjaiknak engedelmeskedtek. Zrinyi nyájassággal részére vonta a rácz püspököt, Miakich Gábort atyjává fogadta, de a nép,mely a magyar földesurak követelései ellen a német katonai parancsnokoknál szokott oltalmat keresni és találni, minden igérete daczára sem akart neki hüségét esküdni. Zrinyi a kanizsai basához fordúlt, kit a bosznyák basával Bukovaczky üzenetéről tudósított, ijesszen rá az oláhokra a szultán nevével; de a basa amúgy is haragudván, hogy Zrinyi a boszniai basa révén kezdé meg alkuját a portával tagadólag válaszolt. „A ráczok — mondá — nem sokat törődnek a szultán szavával; megvető válasz esetére a szultán tekintélyének fenntartására fegyvert kellene ragadnia, mit parancs nélkül nem tehet, különben is ily fellépéssel Zrinyinek semmit sem használna.“

Az udvar korán hírt vön Zrinyi készületeiről. Az éber Casanova már novemberben irta, hogy egy horvát jár a portán Zrinyi és a magyarok nevében 60,000 frt évi adó fejében segítséget kérni Ausztria ellen. Levele 1670. január havában érkezett Bécsbe, midőn már tudósitás jött Erdődy Miklós petriniai várnagytól, hogy Zrinyi a végbeli törökökkel czimborál, kanizsaiak és bosznyákok nála ki s bejárnak. Hozzájárult, hogy a Zrinyi feljelentéséről értesített és megrémült Nádasdy még novemberben a felség lábaihoz borult, és egész összeesküvését — némi, rá nézve czélszerü kihagyásokkal — felfedezvén, az udvart hitében

[1]) Mily rokonságban volt Orfeus Ferenczczel? nem tudom. Történetiróink egészen ignorálják, pedig létezéséről közkézen forgó okmányok, mint Zrinyi Péter védelme, Frangepán Ferencz levele német-újhelyi börtönéből, tanuskodnak, míg Nagy Iván nagybecsü müvében „Magyarország családai“ nem találom; talán Wenzel Gusztáv, tudós akademikusunk, ki egyszer a Frangepánok történetébe kapott, adhatna erre nézve némi felvilágositást?

megerösité, hogy Zrinyi Péter igen veszedelmes ember. A császári tisztek parancsot vettek éber figyelemmel kisérni a bán mozdulatait, annyival is inkább, mert hirek szárnyaltak török készülődésekről, melyek terveivel kapcsolatban lenni látszottak.

Az udvar részben csalódott. Zrinyi maga sem tudta, mire venni a mozgalmakat, és engedelmet kért Bécsben egy dragonyos csapat toborzására saját költségén, védelmére. A kormány árnányt gyanítva, nem engedte meg, mire Zrinyi keservesen kifakadt. Gátolják — irá Lobkovitznak — hogy magát, családját védelmezze. „Vegye át hát a császár maga a Muraközt, Belső-Ausztriának e védbástyáját, adjon a Zrinyieknek más jószágokat, legalább nagy gondtól menekülnek meg.“[1]) Egyáltalában Zrinyi már unni kezdé a törökökkel való szövetséget, melylyel sohasem tudott megbarátkozni. Jobb szeretett volna ellenük, mint velök harczolni, s midőn már a fennebbi jelentések nyomán széltében beszélték, hogy a törökkel czimborál, nem minden őszinteség nélkül mondhatta, Chiculinyi albán, Praszinszky Péter és Patachich Miklósnak: „nem vagyok én rebellis, nem vagyok én áruló!“[2]). Míg a Frangepánok határozottan kimondák, hogy a németben többé bízni nem lehet: ő lépéseket tett az udvarnál, Lobkovitznál, megújítani a török háborút. Ajánlkozott, hogy ő, ha a császár bízik benne, és egy dragonyos- és egy horvát-ezred parancsnokává, háború esetében pedig Horvátországban vezérré teszi, a magyarországi forrongást lecsillapítja. A törököt — irá egy ismeretlen barátjának az udvarnál, talán Zichy István kamara elnök és koronaőrnek — meg kell támadni, mielőtt minket megtámadna. Ha a császár a kötött béke miatt tartózkodnék, ő, Zrinyi, kész maga megindítani a háborút. Magával fogja ragadni az erdélyieket, moldvaiakat, sőt még a lengyeleket is, kikhez aztán majd önként fognak más keresztény fejedelmek csatlakozni, és maguk a törökökhöz hajló magyarok is észretérni, és harczra szállni. „Vegye szivére — végzé a levelet — és mozditsa elő mint igaz hazafi ez ajánlatot, mely a haza javára szolgál, de óvakodjék, nehogy az udvari kanczellár (Hocher) vagy a jezsui-

[1]) Jelentés.

[2]) Zrinyi védelme i. h, 838. l.

ták, valamit megtudjanak, mert azok a tervet meg fognák hiúsítani." Bécsben azonban nem is hederítettek e tervekre, és bennük csak cselt láttak, hogy Zrinyi gyanú nélkül sereget gyüjt hessen vagy a császárt a törökkel összeveszítse [1]) (februárban). Visszaútasítva Zrinyi tovább haladt sikamlós pályáján.

Bukovaczky ezalatt viharokkal küzdve, nagynehezen elvergődött Kandiába. A nagyvezér nem hagyta helyben a szerződést, de elütasító válasza még sem volt olyan, hogy a vérmes ember minden reményét elvesztette volna. Kapott Köprili nyilatkozatán, „hogy mig Horvátországban német őrség van, a török fel nem lép" — és sietett hazafelé. Már Kandiából egyre nógatta Zrinyit felkelésre, most martius elején a horvát határra érvén, mert a károlyvárosi németek már tudták jövetelét és lesték, Pogledich által üzent be, hogy szerencsésen járt, Zrinyi csak keljen fel, a török segitni fogja.

Zrinyi mellett most nem volt félénk Nádasdy, nem voltak szövetségesek, kikre hallgatni kellett, pedig maguk közt soha megegyezni nem tudtak. Rögtön elhatározá a felkelést, ámbár sem elegendő serege, sem pénze nem volt. Számitott a császáriak készületlenségére, és Tattenbach tudósítása folytán Tattenbach segélyével reménylé a szomszéd Regedét, Potolt sőt még talán Gréczet is elfoglalhatni. Bizott Rákócziban és a magyarokban, hogy Morvába, Sleziába rontanak, és hitte, hogy az első sikerre majd a török is a Duna mentében Bécs ellen fog támadni. Irt Frangepán Ferenczneк, ki már alig várhatta, hogy a német kalapokat leüsse, és a károlyvárosi „bugyogós, békanyúzó" németekkel verekedhessék: — „legyen készen!"[2]) Jobbágyait a papok által a szószékről mind, a 12 évestől kezdve fegyverre szólitá. A végbeli hadakból három századot zsoldjába fogadott, és kijelen

---

[1]) Jelentés. Zichyt gondolom, ki a Zrinyi családnak barátja volt, mert pap előtt nehezen gyanúsította volna a jezsuitákat. Ha azonban mégis egyházi férfiú volt, csak Szegedy, Széchenyi, vagy — mi a legvalószinübb — Pálffy Tamás kanczellár lehetett

[2]) V. ö. Frangepán horvát levelét Csolnics Gáspár kapitányhoz ddto márcz. 9. Novigrád, deákúl a jelentésben, németül a többi közt a Theatrum Europ. X. köt. 2. rész, 261. l. Katona i. h. 792 l. Fleury folytatója után hiányos, halvány deák fordításban közli.

té Miklós bátyja özvegyének, a német Löbl Zsófiának, kivel egyébiránt mindig izetlenségei voltak, hogy Csáktornyát, özvegyi székét el kell hagynia, mert abból támadási pont lesz, egyúttal azonban kérte, siessen Bécsbe, jelentse, hogy a török szövetséget még alá nem irta, és még most is kész, ha a császár valami jeles előléptetéssel eddigi szolgálatait megjutalmazza, a Muraköz védelméről gondoskodik, minden czimborasággal felhagyni (márcz. 12. körül) Löbl Zsófia azonban Grácban megállapodott, széltében hirdetvén, hogy Péter Csáktornyát elfoglalta, és őt kiüzte, mert a törököket akarja befogadni.

Frangepán után Zrinyi Siklósy András által a felső-magyarhoni rendeknek küldött levelet, kik épen akkor Rothal, Szelepcsényi és Nádasdynak elnöklete alatt sérelmeik ügyében Beszterczebányán gyüléseztek. Jelenté, hogy kinyerte a török oltalmat, és fegyvert ragad. Ők se egyezkedjenek, hanem küldjenek igéretük szerint 100,000 tallért előleges kiadásokra, a többi költséget megszerzi az ellenség földjén. Rákóczinak is irt Siklósy által, hogy koczkára vetette a magyar szabadságért vagyonát, családját, életét. Nagy gond és fáradsággal sikerült neki 12,000 tallér évi adóért Magyar- és Horvátországnak a török birodalom egész erejét megnyerni. Kéri, mindenre, a mi szent, ne állja útját a szerencsés fejleménynek. Rajta, Zrinyin, nem fog múlni, csak ő, Rákóczi is kövesse példáját. Főkép szükséges pénz. A bányavárosok minapában egy milliót igértek, ha a haza kivánni fogja: most itt az idő szavukat beváltani. Küldjenek 100,000, vagy ha nem lehet, legalább 50,000 tallért, mert különben — Isten és ember tanú lesz rá — romlásba döntik őt és társait. „Mintha tüzben volnék — végzé — hányódom remény és aggodalom közt várva a perczet, melyben cselekedni lehet.“ Pénz végett felkereste a franciát. Pocobellit utasitá, sürgesse a Rómában székelő franczia követet: maga pedig gr. Schönborn János Fülöp mainzi érsekhez, a Zrinyi család és magyar nemzet barátjához fordult, legyen közbenjáró a franczia udvarnál. „Reménylem, — irá az érseknek (márcz. 20.) — meg fogom kapni a pénzt régi hüségem, családom érdemei, és a magyar szabadság miatt, melyet a császár és miniszterei különben végkép megsemmisitenének. Szövetkeznem kellett a törökkel, két rosz közül a kisebbet lévén kénytelen választani; biztosithatom azonban, hogy a római szent

birodalomnak ez kárára válni nem fog." E lépés szerencsétlen volt, mert Schönborn a levelet, alig vette, Leopoldnak megküldte (april elején) [1]).

Segély sehonnan sem érkezett. A kapronczai őrséget megnyerni nem sikerült. Tattenbach a válságos perczben bátorságát veszté. Az Isten szerelmére kérte Zrinyit, csak ritkán és csak tréfás dolgokat irjon neki a postán. Ligájukat ne tartsa magánál, vagy úgy őrizze, hogy ahhoz senki se férhessen. Óvakodjék a kémektől, kik által ő úgy mint Frangepán, körül van véve, s főkép ne bizzék nagyon Rudolf lovászában. [2]) A félelem éles eszüvé tevé a hülye férfit, ki magát minden esetre biztositandó Breuner Gotfried gráczi kamarai elnököt Zrinyi mozgalmairól tudósitá, egyúttal tanácsolván: „jó volna, ha a császár valakit nagyobb baj elkerülése végett, Zrinyihez küldene, és őt kitüntetések, hivatalok által lecsillapitaná." [3]).

Zrinyi átlátta helyzetének veszélyes voltát és utasitá Frangepán Ferenczet, lázitsa fel az uszkókokat; mig Bukovaczky Károlyváros vidékét hivja fegyverbe és irjon a kanizsai basának segitség végett. 4000—5000 emberrel most még Gréczet be lehetne venni, de két hét múlva már késön lesz, mert a császáriaknak öt ezrede, 2 Károlyvárott, 2 Kapronczán, 1 Pettauban készen fog állani. „Az Isten szerelmére, legyetek gyorsak és éberek — végzé a levelet — mert ha elveszünk, csak Bukovaczky és magunk késedelmezésének köszönhetjük." (maj 21.) Egyúttal Frangepánt Zágrábba küldte megbizással, „hivja össze a horvát tótországi rendeket, adjon nekik elö bizonyos fontos dolgokat, és törekedjék ezekre nézve velök megállapodásra jutni [4])." Frangepán a hirtelenül összegyült országos ülésben, utasitásához képest következőket terjesztett a horvátok elé:

„A múlt évben a török Zrinyit meghódolásra felszólitván, megigérte, hogy minden kivánságát teljesiteni fogja: mig ellentállás esetében a nemzetet végpusztulással fenyegette. Zrinyi jelentést tett a császárnak, kérte, gondoskodjék róla és

[1]) Jelentés.

[2]) Tattenbach levele Kranichsfeldről márcz. 16. 1670. Jelentés.

[3]) Jelentés.

[4]) A márczius 24-én kelt meghatalmazás egész kiterjedésében a Jelentésben.

az országról, de az udvar megvetéssel fogadta tudósítását, kicsinylette a veszélyt és csak fogást látott a dologban, melylyel Zrinyi magasabb polczra akar hágni. Megvetette a felső magyarhoni mozgalmat, melynek a török gyámolítást igért, ha Kandiával végezett. Zrinyi kérve kérte az udvart, legyen előre látó, gondoskodjék már eleve, de Bécsben azt hitték, hogy a török Kandiában lévén elfoglalva nem mozdúlhat. A porta e közben a boszniai basa által megújítván fenyegetéseit Bukovaczkyt kivánta magához követül, kit Zrinyi kénytelen volt el is küldeni, meghagyta azonban neki, hogy a haza kárára válható kivánatokat utasítson vissza, és csak becsületes confoederatioba bocsátkozzék, nehogy elvesszünk. Bukovaczky óvatosan, csinnyán bánt a törökkel, kinyerte, hogy az ország szabadságainak megtartását, és védelmét igérte mindenki ellen. Ezt Zrinyi nem azért üzeni, mintha ő maga megfogyatkozott volna a császár iránti hűségben, vagy zavart, lázadást akarna támasztani: ha nem mert ő és társai jobb módot a maguk és a hazafiak megmaradására nem tudnak. Egyébiránt, kinek-kinek szabadságában áll fenntartásáról a maga módján gondoskodni. Ha a német urak ezen ránk nézve szükséges, nekik nem ártalmas alávetésben hütlenséget látnak: akkor jogunkban áll magunkat védeni ellenük, és a török hatalom is (mitől azonban még most Isten őrizzen) támogatni fog bennünket. Ha azonban a császár más keresztény fejedelmekkel szövetségben a nemzetet megvédeni kész lesz, és ezt nem csak szóval és irásban, de tettekben is kimutatja: mi fogunk leglelkesebben harczolni Isten, király és hazáért. Viszont, nem is fog minket senki hitszegőknek, rebelliseknek nevezhetni: ha segély nélkül hagyatva, a végszükségnek engedünk, és a töröknek meghódolunk, egyebekben egymás iránt keresztény szeretetben megmaradván."

Frangepán hideg arczokkal találkozott, és a horvátok idegenkedését magán tanácskozmányokban sem tudta legyőzni. Többnyire a túlhatalmas Zrinyi háznak ellenségei voltak. Frangepán tehát 8 napi határidőt hagyott meggondolásra és 300 lovassal Károlyváros felé indúlt, hol már Bukovaczky a népet fegyverre szólitá és Petriniát fenyegette. Háta mögött a zágrábi káptalan, a horvát urak, a Zrinyiek által szabadalmaikban sokfélekép háborgatott túrmezei köznemesek vetélkedve bizto-

siták az udvart hüségükről, és Zrinyinek, Frangepánnak tetteit feljelentvén, Herberstein József károlyvárosi kapitányt segitségül hivták. [1])

Bécsben nagyjában már tudták a horvátországi eseményeket, és nem csekély zavarban voltak, mint rendesen Ausztriában, ha valamely, bár maguk a kormányférfiak által előidézett, catastropha bekövetkezik. A mozgalom első jeleire Erdödy Miklós és Borkovics Márton zágrábi püspök Bécsbe siettek volt; a püspök szent állásához híven, kész mindent elkövetni, hogy fegyveres összeütközést megakadályozzon. Elutazása előtt Zrinyi üzent neki, hogy méltányos feltételek mellett kész kiegyezkedni, és Borkovics nagy buzgalommal felelt meg megbizásának. Menté, majd nem védte Zrinyit, kit nem becsülnek, mellőznek, kit Herberstein bánt, ki a sokfélekép megszegett országos jogok mellett kardoskodik: azonban nem tudá az irányadó körök haragját Zrinyi ellen, ki őket kényelmes tétlenségükből oly kegyetlenül felzavarta, lecsillapitani. Leopold, minden vallásos szelidsége mellett sem tartozott a jó emberek közé. Feszes, száraz természete nélkülözte az erély bizonyos fokát, mely szükséges ahhoz, hogy valaki rosz legyen: de nem ismerte a nemes szivnek érzelmeit. Olympusi gőgjét mélyen bántá a merész, váratlan felkelés, és szinte örült a gondolatnak, hogy majd olyat koppant Zrinyi és Frangepán körmére, hogy fejeik is lehullanak. [2]) Tanácsosai épen nem tö rekedtek őt csillapitani. Kettő, kinek legtöbb befolyása volt, Lobkovitz herczeg főudvarmester és b. Hocher Pál, alsó-ausztriai [3]) kanczellár, kiengesztelhetlen antangonisták, a magyarok iránti ellenszenvben, megvetésben egyetértettek. Lobkovitz nagy úr és világfi, csillogó eszü, üres szivü ember, hatvan éve daczára egy frivol ifjú szemeivel nézte a világot. Jogokra, kötelességekre hivatkozni szemében nevetség volt, és tetteiben csak fejedelmének, magának érdekeit, szeszélyeit ismerte el vezérfonalul. Hocher ügyvédből emelkedett kan-

[1]) Leopold válaszát a túrmezeiekhez Pauler Tivadar közlé az Új Magyar Múzeum 1850. folyamában.

[2]) Leopold levele Pötting grófhoz Majláth Geschicht. Cles Öst. Staates IV. 96. l.

[3]) Értsd ez alatt az Ens feletti és alatti Ausztriát együtt.

czellárrá, a római jog emlőjén növekedve, a caesari mindenhatóság elveivel volt tele. Ő az absolutismus mellett éles észszel, mély meggyőződéssel és tiszta kezekkel harczolt. Becsületes volt a roszban, szigorúan pálczát tört a magyar alkotmány felett, melyet nemcsak kormányzati akadálynak, de tudományos anomaliának is tartott. [1])

Borkovics úgy vélekedett, hogy a császárnak vagy egy miniszternek kegyelmes levelével ki fogja békíthetni Zrinyi Pétert. A miniszterek, Lobkovitz, Hocher; a Zrinyieknek régi ellensége Montecuccoli; Nostitz, a hiú, fontoskodó Schwarzenberg hg. a német birodalmi udvari tanács elnöke; a víz eszü Lamberg gr. főkamarásmester, b. Dorsch, a haditanács tagja és Abele Kristóf udvari tanácsos mint jegyzőkönyv vezető [2]) elhatározák, hogy felhasználják a jámbor püspököt, talán lehet általa Zrinyit, kelepczébe csalni, „mert a felség jó lélekkel rászedheti azt, ki őt rászedte.“ Levelet kell küldeni neki Borkovics által, — ez volt a határozat — általános, semmit mondó kifejezésekben: „ha a felséget megköveti, terveitől el áll, Bécsbe feljő, panaszait előadja, a kegyelem útja nem lesz elzárva.“ Nem valószinű ugyan, hogy eljő, de meg lehet próbálni. Ha ezen terv nem sikerül, erőszakkal kell fellépni, Zrinyit Nádasdyval összeveszíteni, a német birodalomtól segélyt kérni; Zrinyit mindenesetre meg kell semmisíteni, mert rebellis, ki már egyszer kegyelmet nyert, és most fegyverkezik, az ellenséggel levelez, titkos gyülekezeteket tart, és tudvalevőleg gyülöli a felséget. A dolog menni fog, csak gyorsan kell eljárni, míg a török Kandiában van elfoglalva (márczius 20). [3]) E határozat értelmében a zágrábi püspök levelet kapott, mely-

---

[1]) Hocherre nézve v. ö. Biedermann, Geschichte der östr. Gesammtstaats Idee 117. l. 33. jegyzet és Puffendorf svéd követ jelentését: Kaiser Leopold und sein Hof. Helbkiaig 1862. 70. l.

[2]) E férfiak jellemzésére nézve v. ö. Puffendorf, i. h. 63. és kk. ll. Caprara levele jun. 22. 1670. i. h. Schwarzenberget Puffendorf szerint doctor perplexitatum et dubitator perpetuusnak nevezték, mert mindig nehézségeket talált, melyeket kibonyolítani nem tudott. Lambergről pedig Caprara irja: Lamberg tacendo non dicendo mai il suo parere, perche sa poco a bene molto.

[3]) Majláth i. h. 81. l.

ben Zrinyinek a régi kegyelem folytatásán kivul új kegyelmek igértettek, ha engedelmeskedni fog, egyúttal azonban levél ment a szász, brandenburgi, mainzi választó fejedelmekhez segélyért. Spankau Paris tábornok (márczius 22.) Styriába utazott, az ottani hadak élén Zrinyit feltétlen megadásra szorítani, és öt fogva Bécsbe küldeni, ha a fejedelem rendeletére önként meg nem jelenik. Hasonló parancsot vett Herberstein Károlyvárott, Breuner Ernő gróf Kapronczán és a magyar udvari kanczellária rendeletet adott ki, mely Zrinyit lázadónak bélyegzé, méltóságaitól megfosztá, javait a fiscus számára lefoglalta, mindenkit hüsége alól feloldott, és fejére élve vagy halva díjt tüzött, Horvátország polgári igazgatását a zágrábi püspökre, a katonai ügyeket Erdődy Miklósra mint báni helyettesekre bizván.

Zrinyi még nem tudta mit végeztek róla Bécsben, midőn már Kollonics Lipót, németujhelyi püspök, és Zichy István koronaőrhöz fordult, eszközöljék ki, hogy az udvarnál megjelenhessen, magát igazolhassa, sőt maga is küldött követet, Forstall Márk augusztinianus barát személyében, ki a Zrinyi családnak régi szolgája, és Péter grófnak gyóntatója, fiának nevelője volt, a felkelés részleteit tudta, de nem helyeselte. [1]) Zrinyi a következő feltételek alatt volt kész a fegyvert letenni:

1) A felség hathatós eszközökhöz nyúljon a haza védelmére. 2) Az országban hazafiak neveztessenek részrehajlás nélkül tábornokok, ezredesek, kapitányokká. 3) Adja a felség Zrinyinek és fiának (ha arra való lesz) a varasdi generalatust, a mitterburgi, gotschéi, a fiumei és tersakszi grófságokat örökjoggal. 4) Mentse fel az évenkinti 4400 frt fizetéstől, melylyel bátyja özvegyének tartozik. 5) Fizesse ki az udvar Zrinyinek 40,000 frtnyi adósságait. 6) Tegyék egy 500 főnyi dragonyos és ugyanannyi főnyi könnyü lovas ezred fejévé, mely tiszttől sohase fosztathassék meg. 7) Ha a Zrinyi javakat a törökök feldúlnák s a család másutt nyerjen hasonértékűeket. 8) Báni és muraközi kapitányi fizetése ezentúl pontosabban járjon. 9) Rákóczi fejedelem oltalmat nyerjen minden ellenség ellen. 10) Adassék általános bünbocsánat, különösen társainak és a rácz püspöknek. 11) Biztosítsa e szerződést a szász és bajor herczeg,

[1]) Zrinyi védelme i. k. 838. l.

vagy a német birodalmi gyülés, vagy a pápa, vagy más valamely fejedelem — és ez a fő, mert a kik a kiegyezkedést ellenzik, nem tudnak mást felhozni, minthogy az nem lesz tartós és csak politikából, szinre fog az udvar által köttetni 12) Hatalmaztassanak fel a biztosok még egyet mást hozzátenni vagy elvenni, mindenesetre azonban gyorsan járjanak el, mielőtt még a török követ az athnameval megérkezik. E pontokhoz, melyeket Forstall irt Zrinyi még sajátkezüleg hozzátevé: „1) Azon 600 [1]) lovas közt egy 60 emberből álló századnál, mely nekem diszőrségül szolgál, a havi zsold fejenként 8 frt legyen. 2) Utalványoztassék 1000 tallér fizetés egy helyettesemnek, kire a kezem alatt levő egész katonaságot bizhassam, és az legyen a kaproncai alkapitány, származásra nézve krajnai, ki mostani tisztéről leköszönhessen. 3) Ezredem hadbirója kapjon fizetést. 4) Az özvegy grófnénak hagyassék meg, ne avatkozzék a katonai dolgokba és adassék neki és az árvának — Miklós 8 éves fiát Ádámot érté — árendám helyett évenkint 4500 frt. 5) Legyen szabad, ha valami történnék, a pápától és más fejedelmektől a felség ajánlata mellett segélyt kérnem. 6) Ha alkalom lesz támadó háborúra, én a fővezérséget nem kivánom, de viszont csak olyan alatt akarok állani, ki nemzetemnek nem ellensége."

Forstall, kinek Zrinyi még lelkére köté, ne feledkezzék meg önmagáról, és követeljen Bécsben jutalmat fáradozásáért, már elutazott, midőn Borkovics leérkezett és Zrinyinek a magával hozott levelet megküldte.

Zrinyi felelt, hogy ő hive a császárnak és az is fog maradni, de magának és a hazának biztositására némely pontokat tart szükségesnek, melyeket már fel is küldött a császárnak. Ekkor halla azonban, hogy Tattenbach, kit tolvaj inasa feljelentett Grécben (márcz. 22.) elfogatott, és aggódni kezdett, nem fogja-e őt elárulni? Utána jött a hir, hogy Bukovaczky serege, Herberstein fellépésére szétszaladt, maga Bukovaczky Törökföldre menekült, hogy Zágráb, Túrmező, egész Horvátország, házának régi hivei Pogledich és Beriszlavich, Csolnics Gáspár, Csernkóczy László, Mallinics György, Kamenián János, Gottal György a feledést igérő Herbersteinhoz csatlakoz-

[1]) „Sexcentos," ámbár feljebb csak 500-ról volt szó.

tak [1]), hogy Breuner a szomszéd Légrádot megszállotta, és végre jött a szomorú való Frangepán személyében, ki mindenektől elhagyatva, Csáktornyán keresett menedéket. (April első napjaiban.)

Herbersteinnak 8000, Breunernek 6000 embere volt, részben a császár mellett fegyvert fogott horvátság. — Spankau 4000 katonával közeledett. Zrinyi csak kétezer embernek parancsolt, az is jobbára újonez had volt. [2]) Már úgy körül volt véve, hogy Frangepán, ki csak egy kissé kilovagolt, majdnem az ellenség kezébe esett, mig kisérőjét, egy török agát több compromittaló levéllel csakugyan elfogták. [3])

A szükségben Zrinyi, miután Frangepán szolgája a boszniai basánál hiában járt, Ivanovich István meghitt emberét Kanizsára küldé segélyért, de a basa visszafelelt, „hogy parancs nélkül nem köthet a németekbe; jó volna azonban a jövőre nézve, ha fiát kezesül küldené, mit Bukovaczky amúgy is megigért!“ Tamásy Gábor pedig, ki a budai basához ment, útközben nyomtalanúl elveszett.

Magyarhonból, hová Rákóczinak irt, szintén semmit sem lehetett [4]) hallani, úgy hogy Zrinyi minden reményét csak Forstallban helyezé.

Forstall márczius végén érkezett Bécsbe. A miniszterekket harag fogta el, hogy Zrinyi alkudozni akar, mintha egyenlő rangú volna Leopolddal. Audientiára, a császár szine elé nem bocsáták „a szemtelen barátot,“ kit nagyon szerettek volna elfogatni, mert tudták, hogy a felkelésnek tanácsesal, tollal szolgálatára volt, mit azonban tenni nem látszott ildomosnak. Folytatták a márczius 20-kán elfogadott tervet, melynek kivitelére Lobkovitz vállalkozott. Hozzá és Hocherhez utasiták az augustianust, kit mindketten nyájasan, igéretekkel fogadtak. Zrinyi feltételeit — mondák — úgy a mint vannak nem lehet úgyan el-

[1]) A nevezettek részére kiadott kegyelmi okirat Kukuljevicsnél, Jura Regni Croatiae I. P. II. Vol. 339. l. olvasható

[2]) Caprara levele april 21. i. h.

[3]) Caprara levele apr. 6. i. h.

[4]) E második levelet egy török vitte Rákóczinak, ki azt april 10-kén vette. Rákóczi, Horváth Pál, Lengyel József, vallomásai a kamarai levéltár ban. Ottendorf levele Montecuccolihoz annak jegyzetei közt i. h.

fogadni, de ha meghódol, fiát kezesül küldi, és hűsége jeléül charta biancat ád, melyre az udvar feltételeit irhatja, nemcsak feledve lesz a múlt, hanem „miként az Isten cselekszik a bünösökkel — ezek voltak Hocher szavai — újabb, nagyobb kegyelmekben fog részesülni.“ „Nem fogják lázadónak tekinteni — mondá Lobkovitz; — ne féltse életét, javait, szabadságát, méltóságait. Ha le akar köszönni a bánságról, varasdi vagy károlyvárosi főkapitánnyá lesz és 40,000 frtnyi adósságát az udvar kifizeti. Meglátja, hogy igaz rokona vagyok.“ „Valamint szent Péter háromszor tagadta meg Krisztust és mégis az apostolok fejévé lett — veté hozzá czélzással a nagy héten ép akkor olvastatni szokott evangeliumra — úgy fog történni Zrinyivel is. Neki hihet Forstall, ő még soha senkit meg nem csalt, soha szavát meg nem szegte; az ausztriai háznak kegyelme végtelen,“ és hogy Forstall annál hajlandóbb legyen szavaiknak hinni, neki pénzt, rangot, fényes jövőt igértek, „mert ilyesmi hat rosz papok és feslett barátokra.“

Forstall hitt és nagy örömmel sietett (april elején) haza Lobkovitz levelével, melyben a sagani herczeg minden positiv igéretet gondosan kerülvén, annál bőkezübb volt semmitmondó kifejezésekben. „Nem illik úrának feltételeket szabni. Csalódik, ha fenyegetéssel vél a császártól olyasmit kinyerni, mit ily hatalmas fejedelemtől kérni kell. Ha azonban engedelmes vazallus lesz: fogja tapasztalni a felség kegyelmét.“ Forstall april 4-kén ért Csáktornyára és Zrinyit mindenre késznek találta, csak a charta bianca nem tetszett neki, „mert arra a tett igéreteknek visszavonását, vagy halálos itéletét is irhatná az udvar!“ „Nem kell tartani oly kegyes fejedelemtől, mint Leopold! — nyugtatá meg Forstall; a fehér lap csak a tett igéretek megerősítésére szolgál.“

Zrinyi végre hitt a biztató szavaknak, és — ámbár Bukovaczkytól óvó levél érkezett, ne béküljön ki a némettel, küldje fiát a töröknek — april 7. aláirta a charta biancat, átadta Forstallnak 17 éves szép fiát, levéllel, melyben eddigi tetteit ellenségeinek ármánykodása és bántalmaival indokolván bánatát fejezte ki, hogy a törökkel érintkezett, és „térdre borúlva bocsánatot kért a felségtől, a törökről lemondott, magát feltétlenül aláveté, mindent egészen Forstallra bizott, minek jeléül fiát és a charta

biancat küldé, irjon rá a császár tetszése szerint!“ „Magam is utánatok jövök“ mondá az elútazóknak, „ha a felség úgy kívánja!“ [1])

Forstall már april 5-kén irt Lobkovitznak, hogy jő a fehér lappal és az ifjú Zrinyivel, mert a bánnak nem kell a török segély. Másnap pedig felkérte Herberstein, gréczi kamarai elnököt, ne hagyja a németeket a Muraközbe csapongni, nehogy a kanizsai töröknek ürügye legyen beavatkozni, mert Zrinyi a kormánynyal immár kibékült. [2]) Bécsben szinte rosszúl esett Zrinyi készsége, kivált mióta a budai basától a biztos hirt vették, hogy a török nem fogja segíteni a magyarokat. [3]) Lobkovitz, Montecuccoli, Hocher, Schwarzenberg (april 9.) úgy vélekedtek, hogy Zrinyi csak időt akar nyerni.

Mit használ a fehér lap — mondák — ha a gaz barátnak nincs megbízása a beirandó pontokra nézve? Mit használ a kezes fiú? Az ifjút semmi esetre sem szabad audientiára bocsátani, mert, ha még az akasztófa alatt álló gonosztevő is kegyelmet kap, ha a császár véletlenül megpillantja: miképen lehetne Pétert elitélni, ha fia a császár által fogadtatnék? Legjobb volna, ha Zrinyi meghalna, mert mig ő, a kétszeres hitszegő él, nem lesz békesség Magyarhonban! Egyébiránt — vigasztalák magukat — mire Forstallal a tárgyalások befejeztethetnének, Spankau már végezett Zrinyivel; csak vigyázzon — ment a tábornokhoz az útasitás, — hogy Zrinyi Felső-Magyarhonba ne szökjék; ha megadja magát, küldje őrizettel Bécsbe, mert különben Zrinyi szabadon, büszkén jöne fel, az udvarnál bánnak gerálná magát, botrányt okozna és a legkisebb sértésre odébb állva újra kezdené a lázadást. [4]) És csakugyan Forstall és Zrinyi János

---

[1]) Jelentés. Zrinyi védelme, i. h. Majláth i. h. 92 l. szeretné az udvarról elhárítani a csalás odiumát és Forstallt gyanúsítja valótlan állításokkal, különben — úgymond — nem is tudni, hol találkozott ismét Zrinyivel? Csáktornyán, Kérynél vagy Bécsben? Holott e kérdésre saját adatai nyomán is megfelelhetett volna.

[2]) Mindkét levél kivonatban Montecuccolinál ez oldaljegyzettel: „Forstall persona indigna, apostata.“

[3]) Caprara lev. april 6. i. h.

[4]) Majláth i. h. 84 l.

april 11-én megérkezvén, [1]) audientiát nem kaptak, de Lobkovitz kegyesen fogadta a barátot és szobájában neki következőt dictalt a fehér lapra:

„Felséges császár, legkegyelmesebb uram! Mellékelt levelemből méltóztatik látni, mily nagyon bánom elkövetett vétkeimet, és magamat feltétlenül felségednek alávetem. Hogy pedig felségednek annál több oka legyen nekem megbocsátani, régi kegyelmébe visszavenni, hogy bánatomat tettel is kimutassam, korlátlan felhatalmazást adok főtisztelendő Forstall atyának mind azt, mit felséged a török szövetségtől való elállás, czimboráim megnevezése, Csáktornya, Légrád, Kottori, Buccari, Buccariza és más váraim, jószágaim, kikötőim átadása és császári őrség befogadása, Bécsbe való jövetelem és más dolgokra nézve kívánni fog, nevemben megigérni, és én ez igéreteket nem csak egész kiterjedésükben helyben hagyom, de pontosan meg is tartom, végrehajtom, felséged és a felséges ausztriai háznak mindig hive maradok, végezetül pedig fenn érintett kérelmemet alázattal megújítom!“ Forstall eleve habozott; kibúvó ajtót keresett, „majd rá fogja venni Zrinyit e pontokra“, de végre mégis a fehér lapot ilykép kitöltötte. [2])

Spankau ezalatt seregével a Muraközbe nyomúlt, és Csáktornya alatt állott.

A vár a Zrinyieknek fegyvertára volt. Zrinyi Péter némileg felszerelte az özvegy kezében romlásnak indúlt erődítvényeket, melyek nem voltak oly rosz karban, hogy bátor férfiak, mint Zrinyi és Frangepán 2000 emberrel ellent ne állhattak volna. Azonban Zrinyi nem akart harczot, nem vérengzést, nehogy alkudozásait compromittálja. Küzent Spankaunak, hogy már kiegyezett a császárral, fiát Bécsbe küldte, ne kényszerítse őt akaratja ellenére a felségre, a házra veszedelmet hozni. A zordon tábornok, útasításai szerint, semmivel sem gondolva, lődöztetni kezdé a várat. Zrinyi tele Lobkovitz igéreteivel, gyorsan határozott. April 13-kán éjjel bement nejéhez, kinek szemében egy köny sem csillogott. — Isten veled, volt rövid búcsuja, örökre. Künn már Frangepán és 20—25 lovasa várta, köztük Rudolf, az áruló, kikkel 11 órakor sötét éji homályban lopva ki-

[1]) Theat. Europ. i. h. 262 l. Caprara levele april 13. i. h.
[2]) Jelentés.

nyar alt a várból, hogy Bécsbe siessen. A kis csapat Turnicsánál, a Murán három csónakot talált, melyeken, lovait usztatva, átkelt. Zrinyit valami sejtelem visszatartá Bécstől. Habozott: ne menjen-e inkább török földre, vagy Rákóczihoz? de Frangepán Bécs felé tolta. Délre Szigethen voltak a Széchyeknél, éjjelre Körmendre értek Batthyány Kristófhoz, ki régi bajtársa volt Zrinyinek a török ellen, de most egyre küldözgetett az udvarnak jelentéseket a horvátországi mozgalmakról. Másnap (april 15.) egy jezsuita kolostorban háltak. Harmadnap Kőszeghen mentek keresztül, hol Somogyi András gazdag polgár és tanácsbeli kérve kérte őket, ne menjenek Bécsbe, hanem Rákóczihoz.[1]) Hiába. Estére Pátyra tértek be gróf Kéry Ferenczhez, és elbeszélék útazásuk czélját. Kéry, kinek elegendő számú fegyverese nem volt, még az éjjel Bécsbe irt, mi tevő legyen? és nagyban megerősité szándékukat. Rendelkezésükre bocsátá kocsiját és másnap maga is hozzájuk csatlakozott. Útközben már közel Bécshez, találkoztak Kéry szolgájával, ki az udvarnál járt és Leopold levelét hozta: „biztassa vendégeit, menjenek Bécsbe! ha pedig másfelé tartanának, fogja el őket.“ De a szolga a nélkül, hogy tudná mi van benne, nem adta át a levelet urának, ki Zrinyivel és Frangepánnal egy kocsiban ülvén, nem titkolhatta volna el tartalmát. [2])

Apr. 18-kán reggel, péntek napon Bécsbe értek. Frangepán a cselédeket a „Fehér Hattyú“ czimü fogadóba szállitá, Zrinyi pedig az augustinianus kolostorba sietett Forstallhoz. Mi történt a charta biancaval? kérdé és meg volt nyugtatva, midőn annak tartalmáról értesült. [3])

---

[1]) Széchenyi György levele Montecuccolihoz, ddto Szombathely, máj. 20., melyben ezt vádkép hozza fel a kőszeghi protestansok ellen. Montecuccoli jegyzetei i. h.

[2]) Jelent. Majláth i. h. Caprara levele apr. 20. i. h. Abból, hogy Kéry Zrinyivel jött, keletkezett a monda: Leopold életirójánál, Vagner jezsuitánál már vakmerő hazugság, hogy Zrinyit és Frangepánt foglyúl hozta magával, mi által természetesen a később irányukban tanúsított bánásmód nem tünt fel oly gyalázatos szinben.

[3]) A jelentés, Caprara, Theatrum Europ. s a legtöbb forrás szerint az augustinianusokhoz, a frankfurti relatiok szerint a fehér hattyúhoz szállottak, és csakugyan meg van a nemz. múz. 773. fol. lat. kézirat 132 l. Peyr

Az udvar meglepetéssel vette a hirt. Senki sem hitte, hogy Zrinyi önként el fog jöni, és a közönség csak úgy birta megmagyarázni e rendkivüli lépést, hogy biztos megkegyelmezést tételezett fel. Lobkovitz azonnal felhasználta a szerencsés alkalmat. Még az nap este felé elküldé kocsiját az augustinianusokhoz és Frangepánt Hugárt városi őrnagy, Zrinyit pedig a helyettes várnagy Thaun gróf házába vitette, és ajtajukhoz őrt rendelt, mely azonban nem gátolta, hogy Zrinyit fia, ismerősei meglátogassák.

Zrinyi azonnal kihallgatást kért Lobkovitztól, és minden rosz szándékot tagadott. Érintkezett — mondá — a törökkel, mint más végbeli kapitányok főkép azért, hogy ármányait megtudja, kijátsza. Ellenségei, Herberstein sértegetéseire fogott csak fegyvert, mihez Endre király diplomája szerint joga volt.[1]) Lobkovitz nyájasan fogadta, mert Felsőmagyarország fegyverben állott. Zrinyi levelére a beszterczebányai gyülés márcz. 27. zajjal szétoszlott, a rendek fegyverkezni hazasiettek s Gyulafi László nyiltan hirdeté, hogy Zrinyi Péter lesz a király, kit a török minden erejével segíteni fog. A felkelés élére Rákóczi állott és husvét hétfőn (april 7.) Stahremberg tokaji várnagyot, barátság szine alatt Patakra

---

Mihály fogadósnak 60 frtnyi követelése Frangepán, de nem Zrinyi ellen. A látszólagos ellenmondást a fennérintett módon vélem megfejthetőnek.

[1]) Caprara april 27. C. K. de N. i. h. 142 l., kinél a következő, akkor költött vers is olvasható:

Te német vérszopó,
Császár, vagy czompó,
Ne bántsd a magyarokat,
Élesítik azok kardjokat.
Mondom bizonyára,
Hogy nem sokára
A gonosz miniszterium tégedet
El fog veszteni,
És a nagy fejedelmi gégédet
(Meglásd) megrövidíteni.
Mert minden istentelen országlásnak
És az erőszakos meghódításnak
Ez a vége,
Teljessége.

csalván, elzáratta, Tokajt Szuhayval, Szepessyvel ostrom alá fogta, mig Bocskay Ónodot megvette. Zrinyi Péter, beszélték a felkelők, bár a szultántól athnamet kapott, kijelenté, hogy fejedelmül azt ismeri el, kit az ország fog választani, legyen az bár pásztorbúl való, s magának csak a horvátországi generalatust tartja fenn. [1]) Lobkovitz jó eszközt látott Zrinyiben a felkelés lecsillapítására. „Ha levelet ir Rákóczinak és nyugalomra inti — mondá Zrínyinek Hocher jelenlétében — teljes bocsánatot, a fejedelem régi kegyét, javainak visszaadását, hivatalába való visszahelyezését és az első üresedésbe jövő generalatust igérheti. Szóval még nagy embert csinál belőle.“ Zrinyi kész volt személyesen lemenni, de az már nem tetszett Lobkovitznak. „Csak irjon,“ volt válasza, és Péter gróf megirta a levelet vejéhez, tegye le a fegyvert, úgy a mint azelőtt felkelésre bújtogatta. Rabságának hirére már megdöbbentek volt a felkelők; levelére Rákóczi Munkácsra, anyjához szaladt, a sereg szétmállott. Május első napjaiban már Bécsben volt Rákóczinak kérvénye kegyelmért, Bécsben Báthory Zsófiának levele Kollonicshoz, melyben kimondá, hogy Vesselényiné virgácsot, Zrinyi Péter pedig halált érdemel. [2])

A bécsi miniszterek hason véleményben voltak, és azonnal félretették az eddigi kiméletet. Fogságát szorosabbra fűzték, de még meghagyták fiát és szabad volt olvasnia. [3]) Horvátországban is bevégződött a felkelés. Csáktornyát mindjárt Zrinyinek távozása után feladta Katalin és a német hadaknak csak a boros hordókkal kellett megbirkozniok. Csáktornya után rendre meghódoltak a többi Zrinyi, Frangepánféle várak, köztük Kottori, Buccari, Buccarizza, Ozály, Bród és Novigrád. Kézrekerültek Frangepán irományai, — köztük a Palmeriniféle utasítás — melyek sok fényt vetettek Zrinyi terveire, tetteire a múlt években. Megtudták levelezését a budai, kanizsai basákkal, a tizen-

[1]) Gondel Zsigmond vallomása, ki azt a később Pozsonyban kivégzett Bónis Ferenctől hallotta, a kam. levéltárban.

[2]) Montecuccoli i. h. ez oldaljegyzéssel, lettere da scriversi in lettere d' oro.

[3]) Caprara máj. 4. jun. 8. i. h. Bleau János [később junius és aug. hónapokban adott könyvekért Zrinyi hagyatékán 21 frtot követelt. N. M. Kéz. fol. lat. 773.

három vármegyével. Megtalálták a Frangepánhoz irt buzdító levelet, melyet Frangepánnak egy katonája fojtásúl akart használni és elvesztett; más leveleket a kanizsai basa küldött meg. Sógornéja török czimboraággal vádolá, Rudolf a török szövetségről és Tattenbachról adott felvilágositásokat. Nagyon terhelték Frangepánnak vallomásai; a túlvérmes embert a balsors egészen leverte és Zrinyi rovására szeretett volna menekülni, tetténck oly szint igyekezvén adni, mintha csak Zrinyi terveit kitudni és feljelenteni akarta volna. Elmondá a törökkel való alkút, a Bukovaczky-féle pontokat, Tamási Gábor elküldését a budai basához, a lépéseket, melyeket Zrinyi Felső-Magyarhonban, Tattenbachnál, és Lengyelhonban Palmerini által tett, és főbüntársaként Bukovaczky Ferenczet és Ivanovich Istvánt jelölé ki. [1])

Az udvar Hocher Pált bizta meg a vizsgálattal, ki Zrinyit május 2. hallgatta ki először. Tollnok Abele volt. Zrinyi még bizott Lobkovitzban, Rothalban, kihez levélben fordúlt, ámbár csak a pápai követ Spinola és néhány bibornok viseltetett részvéttel sorsa iránt. [2]) Megmaradt tagadásánál. Soha sem volt szándéka a törökkel szövetkezve pártot ütni. Alkudozott, csak szinből, Rothal engedelmével, hogy végpusztúlását elkerülje. Bukovaczky akaratja ellen kötött szerződést a törökkel: nem is hivta segitségül a pogányt, hanem a felséghez fordúlt a zágrábi püspök és Forstall által. Az özvegy grófné, Frangepán ellenségei, az utóbbit a törökkel való viszonyról csak nővére, Zrinyi neje értesité: vallomásaikra súlyt nem fektethetni. Tattenbachchal nem esküdött össze, csak fratellenzát kötött régibb időben. Hogy a francziával alkudozott, csak egy elsapott, részeges inasa beszéli. Fiát soha sem akarta kezesül küldeni a töröknek. A 13 vármegyével semmi összeköttetésben nem volt, sőt Rákóczi terveit maga fedezte fel a mult évben. Mindig várta, hogy bővebben fogják kérdezni, háromszor hívta magához a gréczi kormány titkárát fontos közlendők végett, de nem jött, pedig ő

---

[1]) Montecuccoli jegyzetei a laxenburgi titkos tanács-ülésről april 29., melyen ő, Lobkovitz, Schwarzenberg, Lamberg, Rothal, Hocher, Dorsch és Abele voltak jelen. Majláth i. h. 84. l.

[2]) Caprara máj. 25. i. h.

az igazat megmondotta volna. [1]) Junius 26-kán másodszor hallgatták ki, midőn Rákóczi már Bécsbe küldte volt a leveleket, melyben Zrinyi felkelésre szólitá. Zrinyi maga is érzé, hogy nehéz lesz kibontakoznia. Szomorú és levert volt, és nagyon haragudott Frangepánra. Főképen fiának sorsa búsitá, ki oldala mellett mint fogoly tanulásában gátoltatott: mig neje Katalin, a kis Veronikával a grécziváron ült, nem épen rabúl, de nem is szabadon, és Leopoldnak könyörgő levelet irt: helyezze vissza férjét, „k i f ö l d i é l e t é n e k v i l á g o s s á g a," régi jogaiba, melyekből irigy árulkodások folytán kiesett, s emelje ismét fel a porbasújtott Zrinyi nevet.[1]) A miniszterek nem gondoltak kegyelemre Zrinyi számára, kiről tudták, hogy sohasem fogja megbocsátani hitszegő bánásmódjukat.

Bűne is mind világosabb lett, „gonoszabb mint a csehek mint Bethlen Gábor, mint a portugallok lázadása, mert azok nem fordúltak a törökhöz," vélte a primás Szelepcsényi, és felmutatta Apafi levelét, mely szerint Zrinyi — mint értesült — a portán maga számára a magyarországi, Rákóczi számára az erdélyi fejedelemséget kereste.[3]) Hozzájárúlt, hogy Leopold és tanácsosai — midőn Magyarhon a német hadak előtt a fegyvert lerakta, és maga az erős Murány is Széchy Máriával, Lessenyei Nagy Ferenczczel meghódolt — elhatározák a magyar alkotmányt felforgatni és helyette más rendet hozni be, mely jövőre hasonló merényleteket lehetetlenné tegyen. E végre Volkra Otto gr. jelentése nyomán, ki Felső-Magyarhonban Rothallal biztoskép működött (aug. 21.) legjobbnak látszott a fölkelők javait, várait elfoglalni, a protestantismust elnyomni, az országba idegen gyarmatokat telepíteni és végre a jelen felkelés főnőkeit kivégeztetni, mivel ki volt mondva a halálos ítélet Zrinyi fejére. [4]) Még csak a bíróság forgott kérdésben. A magyar kanczellár, Pálffy Tamás, nyitrai püspök, egyik czégéres üldözője az „interessatusok" nak és köz-

[1]) Majláth i. h. 86 l.

[2]) Theatrum Europ. I. i. h. 269. l. A szörnyű dagályos levélben valami tudákos iródeák tollát gyanítom, Zrinyinétől alig való több az idéztem kifejezésnél.

[3]) Montecuccoli i. h.

[4]) Montecuccoli i. h. A gyülésben kivüle Lobkovitz, Schwarzenberg, Lesley, Sinzendorf, Hocher, Dorsch és Abele vettek részt.

gyülölet tárgya, megemlékezvén hivatalbeli kötelességéről, azon véleményben volt, hogy Zrinyit csak a magyar országgyülés ítélheti el törvényesen, s a törvény annál is inkább megtartandó, mert a diaetán most mindent ki fog vihetni a kormány. Hocher aug. 25. Lobkovitz, Schwarzenberg, Montecuccoli, Lesley tábornokok, Sinzendorf kamarai elnök, Dorsch és Abelevel tartott tanácsülésben e felfogás ellen síkra szállt. Előre bocsátá, hogy Zrinyi és Frangepánra a felségsértés kétségen kivül bevan bizonyítva. Maguk bevallák, irataik mutatják, hogy a törökkel szövetkeztek, Zrinyi — Rudolf szerint — a franciákkal, lengyelekkel is alkudozott, idegen fejedelmet akart trónra ültetni, a lengyel király házasságát megakadályozni törekedett, s e végett a császár fenséges személyét becsmérlő iratot küldött Lengyelországba. Nem áll azonban Pálffy véleménye. Zrinyi és Frangepán, osztrák nemesek is, tehát Ausztriában feleletre vonhatók ; katonatisztek, és alávetvék a hadi törvényeknek ; Ausztriában vétettek a császár lakodalma idején, Ausztria ellen, Tattenbachchal szövetkezvén. Vétett Zrinyi a német birodalomban is, a mainzi érsekhez intézett levele által. Kérdés csak az, ki legyen a bíró, mikép járjon el a perben, és hol tartandó ítélőszék a két fogoly ? és erre nézve úgy vélekedett Hocher, hogy Zrinyi Bécsben fogatván el, a császár, mint osztrák nagyherczeg és mint német császár lehet bírája ; börtönül pedig a német-újhelyi várat ajánlá, hol saját költségükön volnának tartandók, ügyvédeket azonban adhatni védelmükre. [1])

A titkos tanács, Leopold magukévá tevék Hocher inditványát és Zrinyit Frangepánnal, kinek vesztét fényes neve és vagyona okozák, Német-Újhelyre küldték, (sept. 3.), hol a vár egyik szöglettornyát rendezék be Zrinyi börtönének. [2]) Őrzésüket gr. Mansfeld Henrik kapitányra bízták, 200 emberrel. Porkolábjuk Pürck Márton volt. Meghagyák apródjaikat, Frangepánnak Venier Bernátot, Zrinyinek Tarródy Györgyöt. Tartásukra szolgástúl naponkint 5—5 ftot utalványoztak a német-újhelyi harmindczad jövedelemeiből, de csak úgy, hogy az majd az elkob-

[1]) Montecuccoli i. h.

[2]) Ugyanott volt fogva 30. év múlva unokája II. Rákóczi Ferencz. 1859-ben, midőn e helyet meglátogattam, a katonai akadémia papja lakott ott.

zott javaikból vissza fog pótoltatni. Ez összeg rendetlenül folyt be és oly csekély volt, hogy Mansfeldnek saját pénzéből kellett előlegezni a foglyoknak, mig végre az osztrák kamara havonkint 400—400 frtot vetett ki ellátásukra. [1])

Ugyancsak sept. 3. reggeli 6 órakor fogták el Nádasdy Ferenczet is pottendorfi várában. Az országbíró tavaszszal Besztercebányán majdnem eszét vesztette, midőn a Zrinyinek állitólag adott nagyuri athnaméról értesült,és Kende Gábort Erdélybe akarta küldeni: hivja be Apafit,mielőtt Zrinyi kitör, ő Magyarhon fejedelmévé teszi, de Zrinyi nem lesz ura sohasem. Azóta az eseményeknek külszinre passiv, de nem reménytelen nézője volt. Kézalatt buzditá az összeesküdteket, ne csüggedjenek, forduljanak a törökhöz. „Az mely béna lovat árulnak, az magyarok megvegyék, mert egyéb sem lehet benne," irá megbizottjának, Hidvéghynek és általa Nagy Ferencznek, de a protonotariusnak elment a kedve az összeesküvéstől. A börtönben,a kinpad előtt,hogy életét megmentse, feladta Nádasdynak mesterkedéseit is, az árulást, mit Casanova jelentésével 1667-ben elkövetett. Nádasdy Zrinyi után bukott. De mig a bán sorsára még idegenek is részvéttel tekintettek: Nádasdyról a hir a legocsmányabb orgyilkos merényleteket beszélte. [2])

Hocher tanácsa nyomán Leopold sept. 20. megparancsolta Frey György, osztrák kamarai ügyésznek, mint közvádlónak, hogy a vizsgálati iratokat átvévén Zrinyi, Nádasdy és Frangepán ellen főbenjáró pert indítson. Egyúttal a német és osztrák kormányszék, a hadi és udvari tanács tagjaiból bíróságot (judicium delegatum) rendelt, elnökévé Hochert, tagjaivá pedig gr. Windischgraetz Theophil, b. Hörwarth János, b. Capliers Zdenko, gr. Windhaag Joachim, b. Buccelini Gyula, Brünning Just, Andlern János, Abele Kristóf, Leopold János, dr. Molitor Tamás és dr. Krumbach János hadbirót nevezvén ki. Utasitásuk volt: hozzák titokban az itéletet és adják át bepecsételve a felségnek.

Zrinyi védelme dr. Strelle Ignácz Ádám bécsi hirneves ügyvédre bizatott.

---

[1]) Az illető rendeletek (benignae resolutiones) a kamarai levéltárban.

[2]) Széchy Mária i. h. Caprara sept. 7. i. h. Martini sept. 7. u. o.

Magyarországban megháborodtak a peren, még inkább azonban formáján. Felszóllalások történtek a vármegyék részéről, — köztük volt Zemplén — a törvénysértés ellen: magyarokat külföldi törvény szerint külföldiek előtt fogni perbe, mit országos törvények, az 1536. 41. t. cz., a Hármas könyv II. R. 15. címe, tiltanak, a gyakorlat sem engedett meg sohasem. Nem vitatják, mondák — az észjog alapján, hogy a király saját ügyében nem lehet bíró: csak a hazai törvények szerint hozzon ítéletet. A kormány a mennyiben érdemesnek tartá, Hocher érveivel felelt, és az egész országgal úgy bánt mint Zrinyivel. Korlátlan hatalommal várakba, városokba német őrséget rakott, nemesre, nem nemesre adót vetett. Bebörtönzések, jószágelkobzások napirenden voltak, és csak az maradt háborítlan, kinek semmije sem volt. Pozsonyban is egy judicium delegatum ült össze Rothal elnöklete alatt. Tagjai magyarok voltak, magyar törvény szerint jártak el, de — utasítás szerint — a legsommásabban mellőzve a jogi kérdéseket, főkép a tényekre irányozván figyelmüket. E törvényszék elé több mint kétszázat idéztek, gyanust, bűnöst az ország minden részéből; de a mozgalom vezérei, Bochkay, Szuhay, Szepesy, Fábián sok mással meg nem jelenvén Erdélybe menekültek. [1])

Bécsben Hocher, leginkább Nagy Ferenczne k vallomásaira támaszkodva, nagy buzgalommal nyomozta az összeesküvés szálait, de végre is csak meggyőződött, hogy a mozgalomnak — mit Nádasdy még a kínpadon is késznek nyilatkozott ismételni — Vesselényin, Nádasdyn és Zrinyin kivül más feje nem volt. Frey György tehát folytatta munkáját és november közepén kész volt a vádlevéllel, melyet Zrinyinek átadtak, hogy rá a szokásos 45 nap alatt irásban válaszoljon. Megkinálták ügyvédi segélylyel, de vissza utasítá. Szinte jól esett neki, szomorú tétlenségéből kibontakozhatni. [2]) Maga készité védelmét ügyvédi fogásokkal, loyalitás szinléssel: de mégis túlnyomó volt benne a büszke, töretlen, szabad olygarcha hang. Czélzással kezdé a hazai törvényekre, melyek a magyarnak jogot adnak fegyvert fogni, ha a törvények megszegetnek, az alkotmány megtámad-

[1]) A dec. 23. kelt utasítás a kam. levéltárban.

[2]) Martini levele nov. 30. i. h.

tatik és kényuralom lép életbe; a magyarokat tehát nem lehet, mint hason-esetben az örökös jobbágyokat, lázadóknak nevezni. Azonban — mondá — erre nem akar hivatkozni, nem hogy az észjog szerint, ha a fejedelem megszegi hitét, az alattvalók sem kötelesek azt megtartani, és áttért annak kimutatására, hogy ő a törökkel nem komolyan, nem a császár ellen szövetkezett, és magát rebellisnek csak tetteté, hogy az udvart megijesztve, hivatalokat, jutalmakat csikarjon ki. Igen ügyesen állított össze minden mulasztást, melyet a császáriakkal szemben h i s z é k e n y s é g b ő l elkövetett, annak bebizonyítására, hogy sohasem voltak ellenséges czélzatai. Mit eltagadni vagy elcsavarni nem birt, mint Palmerini utasítását, azt hallgatással mellőzé, és a fősúlyt a Lobkovitz által igért, adott kegyelemre fekteté. „Ha lett is volna elmém a rebelliora: — irá valódi méltósággal, — felséged szavának mégis szentnek kell maradni. Hallom az ellenvetést, hogy Forstall talán önérdekből koholta a nekem tett igéreteket, Lobkovitznak, a kanczellárnak szava még nem a császár szava, kit a miniszterek minden igérete nem kötelez, a charta bianca rám ró kötelességet, nem a császárra: de az ilyen szőrszálhasogatások az iskolákba, a tanszékre valók, becsületes kalmárok közt sem használtatnak, annál kevésbé illenek a császár udvarába, a fejedelemmel folyó tárgyalásokba. Forstallnak megbízása volt a herczegtől (Lobkovitztól), melynek hinnem kellett. Ha Forstall roszul cselekedett, ha Forstall hibázott, ha meghatalmazása körét áthágta: lássa ő! hibája káromra nem válhat, ki azt tevém, mit tennem kellett. Lobkovitz herczeggel és a kanczellárral (Hocherrel), mint nyilvános személyekkel, mint a császár képviselői és főminisztereivel érintkeztem: az ő szavuk nekem a császár szava. A fehér lap által való kötelezés kölcsönös. A császár a beleirt pontokban megnyugodott, mert különben miért nem iratott bele másokat? Hasonló okoskodással minden adott hitet meglehetne szegni. A császári sas nem fogdos legyeket és a császári szent szókat szentül és helyesen, kegyelmesen kell magyarázni, nem pedig olyan subtilitások szegletjébe szorítani. Hogy a nekem tett igéretek és hit mellett nincsenek meg a jognak némely formaságai, melyekhez én nem értek, melyekkel a királyok, császárok, kik-

nek joguk van törvényt hozni, módosítani, javítani, keveset törődnek, nekem, ki jóhiszeműleg jártam el, káromra nem válhatik!"

Hivatkozott magának bátyjának, családjának érdemeire, a szentgyörgyhegyi győzelemre és magyar birákat kért, kik magyar törvény szerint lássanak felette ítéletet, mert Leopold a magyar törvényekre esküdött meg, melyek szerint senkit törvényes idézés, ítélet nélkül elfogni, javaitól megfosztani nem szabad; nála pedig mindjárt a végrehajtáson kezdték, börtönbe zárták őt és ártatlan gyermekeit, kiket pedig az apa vétke miatt büntetni nem lehet. Mindezt azonban — végzé — mellőzve nem a jogra, hanem a felség kegyelmére hivatkozik és kész bármily kezességet nyujtani, hogy a szenvedett bántalmakért soha senkin boszút állani nem fog. [1])

Zrinyi e védelmét újév után adta be (1671.), de inkább ártott mint használt magának. Az udvarnak nem tetszett merész hivatkozása a hazai törvényekre és nem késtek azt vele éreztetni. Január közepe felé szigorúabbá tevék rabságát. A látogatásokat korlátozák, tartás költségét felényire leszállíták. Féltek, hogy megszökik, és beszélték, hogy az Erdélybe menekült gr. Balassa Imre tervet koholt kiszabadítására. A védő,

---

[1]) Katona i. h. 830—849. ll. Az egykorú irók a nélkül, hogy világosan kimondanák, ez iratot nem tartják Zrinyi perbéli védelmének, és csakugyan formája, hangja, a körülmény, hogy sokat mellőz, minek a vádlevélben benn kellett lenni, mint a Palmerinféle utasításnak, támogatni látszik e véleményt. — Azonban tekintetbe kell vennünk, hogy a periratok Leopold elé lévén terjesztendők végelhatározás végett, Zrinyi igen is mintegy hozzá beszélhetett. Martini és Caprara levelei, melyekben az estei bibornokot hetenként, gyakran többször is, a bécsi, magyarhoni dolgokról tudósíták, mitsem tudnak levélről, melyet Zrinyi védelmén kivül a császárhoz intézett, mely irat pedig, egy évvel később már széltében nyomtatásban megjelenvén, valami titkos dolog, melyről tudomást nem szerezhettek volna, nem lehetett; de Martini igen is említi Zrinyi védelmét, melyben a császár kegyelmére hagyatkozott — mit a végén tett is — és másolatban, bár nagyon titkolák, megszerezte és Rinaldnak megküldte. Frangepán védelmét nem kaphatta meg, és íme Zrinyitől van egy védelemféle irat, Frangepántól nincs, mi azt bizonyítja, hogy a megszerzett védelem és az előttünk fekvő okmány azonos; a jelentésnek jellemzése Zrinyi védelméről „tagadásokkal és ügyvédi fogásokkal élt," szintén illik ez okmányra, melyet különben Szalay is Zrinyi védelmének tart.

Strelle, meglátogatta Zrinyit, és kérdé, nem tud-e több, jobb okokat felhozni védelmére? „Nem!“ felelt Zrinyi. „Ugy hát csak az ausztriai kegyelmesség mentheti meg!“ mondá az ügyvéd, [1]) és a közvádló válaszára már csak maga irta be a perbe a viszonválaszt. [2])

Márczius elején a per be volt fejezve és becsomózva, bepecsételve a bíróságnak átadatott, melynek Leopold márcz. 30. megparancsolta, hogy ítéletet hozzon, de azt kihirdetés előtt indokolva neki felterjeszsze.

A bécsi kormány Zrinyi felkelésének oly szint szeretett adni, mintha az különösen a német nemzet ellen lett volna irányozva, s e végett a birodalmi gyülésen, Regensburgban Frangepán egyik levelére hivatkozott, melyekben a németeket gúnynévvel illette. Több német fejedelem fel is ajánlotta volt segélyét a magyarok ellen, és most a speyeri birodalmi törvényszék, a lipcsei, tübingai, ingolstadti egyetemek véleményt adtak, hogy Zrinyit és társait tüzes vassal kell sütögetni, nyelvüket kivágni, bőrükből szíjakat hasítani és testüket máglyán megégetni [3]). A bíróság kegyelmesebb volt. Felolvastatván az összes periratokat — mi több napot vett igénybe — csak kézcsonkitás, fej és jószág vesztésre ítélte a három magyar főurat. Egyhangulag hozott határzatát Leopold parancsára az úgynevezett Conferenzrathban a legmeghittebb tanácsosok, majd a teljes titkos tanácsban az örökös tartományok főméltóságai, újra meg újra meghányták és helybenhagyták „mint a mely sem anyagi, sem alaki tekintetben kifogás alá nem eshetik.“ A császárnál Hocher indokolta az ítéletet. Meg kell ragadni — mondá felterjesztésében — az alkalmat, megtörni a magyarok vadságát, melyet elsimitani nem lehet. Némelyek ugyan az ország szabadalmaira hivatkoznak, de a szükség törvényt bont és el kell venni a szabadságot azoktól, kik vele élni nem tudnak. Ez nem bün, mert a szabadság a kegyelemre érdemeseknek adatott csak, az ország védelmére, nem felforgatására; nem veszedelmes, mert a magyarok most vezérek, pénz,

[1]) Martini levelei november 30. 1670. 1671. január 4. 10. 18. február 1. és márcz. 8. i. h.

[2]) „Schluss“ és „Gegenschluss,“ a műnyelven.

[3]) Theat. Europ. i. h. 481. l.

összetartás nélkül, tehetetlenek. Zrinyi és társa minden reményen felül kerültek kézre; ha kiszabadulnak újra megmarnak; ha győznek, tönkre tesznek, mert még a börtönben is büszkék, bosszuvágyók. Csak „a halottak nem bánthatnak többé.“ [1]) Említé, hogy ő a békének, a tudományoknak embere; vért meg nem szokott, nem szomjaz: de vannak esetek, midőn az érvágás orvosság. Ha most nem kegyelmez Leopold, békével fogja birni Magyarországot, mely őseinek csak kénytelen kelletlen hódolt; a magyar nemzet meg fogja szeretni az előbb gyülölt német nyelvet és szokásokat, mit a kegyesség sohasem eredményezne, mert a zavargó pártos nép, ha kedveznek neki, mindig befolyást fog igényelni azon jogokra is, melyek kizárólag csak a fejedelmet illethetik. Ausztria, ha Magyarországot megigázta, Németországban, Európában döntő súlyu hatalommá lesz. [2])

A spanyol követ Spinola Gál támogatta Hochert, és Leopold, anélkül hogy tanácsosainak gyülöletét értené, osztaná, megerősíté a halálos ítéletet, mely szerint „Zrinyi megfeledkezvén a császár jótéteményeiről, esküjéről, nagyravágyásból, boszuból átkozott vakmerőséggel felségsértést követett el, pártot ütött. Másokkal a császár és király ellen szövetkezett; kegyelmet nyervén ármányait folytatta, idegen országokba követeket küldött, s e czélra minden töle telhetőt megtett; Csáktornyán a császári hadak ellen védelemre készült; Felső Magyarhonban izgatott és szövetségeseket szerzett. Nagyravágyó terveit Frangepánnal közlé, és rá a kivitelben tevékeny szerepet ruházott. Megakarta támadni az örökös tartományokat, és e végre Törökországban segélyt keresett, egy császári tisztet pártjára csábitott [3]), Kapronczát hatalmába ejteni törekedett. A beszterczebányai gyülésre 1670-ben levelet irt, melyben a császárral való minden kiegyezkedésről lebeszélvén, lázadásra izgatott, mire szövetségesei fegyvert ragadtak, ártatlan vért ontottak, ő pedig a ráczokat igyekezett magához csábitani, s egy bizonyos helyre bizonyos embert küldött utasitással, melyben a császár felséges

[1]) „Mortui non mordent.“

[2]) Archiv für Österreich. Geschichte XIII. köt. 69. és kk. ll.

[3]) Tattenbach.

személyét, családját és kormányát gyalázatosan rágalmazta [1]) és más czégéres gonosztetteket követett el, melyek alól magát ki nem tisztázta! [2])"

Az itélet végrehajtására Abele Kristóf és dr. Molitor Tamás april 27. délután Németujhelyre siettek, és másnap reggel Zrinyit még egyszer 4 óráig (8—12-ig) vallatták. Zrinyi, nem is sejtvén, hogy halálos itéletét hozták, kérdéseiket és feleleteit megemlékezés végett szorgosan feljegyzé. Ebédnél kérdé gyóntatója, a helybeli kapucinus gvardián, kire bizták a kellemetlen tisztet, őt némileg előkészíteni, vajon miért jöhettek a császári biztosok? „Nem tudom; vallattak!" felelt Zrinyi, és a barát példálózni kezdett, hogy az embernek mindig meg kell nyugodni Isten akaratjában. Délután 4 órakor Zrinyit a biztosokhoz vezették, és Abele száraz, majdnem durva szavakkal kijelenté, hogy utálatos felségsértő tettei miatt halálra itéltetvén, april 30. reggeli 9 órakor ki fog végeztetni. „Készüljön tehát a halálra, az örökkévalóságra, — Isten legyen irgalmas árva lelkének!"

Zrinyi hidegen hallá a hirt. Vállatvonítva követte a fegyvereseket, kik őt a várból kivezették és Pleyers Pál város birónak átadták, hogy kocsin a városi fegyvertárba vigye, melynek udvarán volt a kivégzés végbe menendő. Utközben szótalan, nyugodt volt. Közönynyel lépett utolsó lakába, a siralom házba. Kérdezék, nincs-e nála tőr, vagy kés? Csak gyónását vitte magával, melyet már régen készen tartott. Meg is gyónt még az este a gvardiánnak, ki hat kapucinussal mellette maradt. „Én kész vagyok meghalni már holnap!" mondá a barátoknak; majd Frangepánt említé, és megbocsátott neki, „bár ő sodorta a szerencsétlenségbe!" „Mit csináljak vele? — tevé hozzá — egyformán veszünk el mindketten!" Éjfélkor magához kéreté a

---

[1]) Palmerini küldetését értik, melyet talán azért nem említettek világosabban, mert a lengyel király, ki Palmerinit eleve szívesen látta, akkor már Leopoldnak sógora volt.

[2]) Ausführliche und wahrhafte Beschreibung, wie es mit denen Criminal Prozessen und Executionen der drei Grafen Nadasdy, Zrini und Frangepán zugegangen. Bécs, 1671. képekkel, Abele vagy Podesta műve, melyről Martini leveleiben mint megjelenendőről emlékszik, „ma secondo me — teszi hozzá — non portorá le più essenziali particolarità."

biztosokat és nekik apródját ajánlá, kinek még valamivel tartozott. Másnap reggel (april 29.) megáldozott; Abele és Molitornak, kik ismét meglátogatták, egyet mást felemlitett összeesküvéséről, miséket kért lelkiüdvére, és némi rendelkezéseket tett fegyvereiről, jelesen két kard és egy buzogányról. [1]) „Nincs többé vagyona, semmiről sem rendelkezhetik!“ — mondák a biztosok. „Nem is rendelkezem, csak kivánságot fejezék ki!“ felelt Zrinyi, és nejét, gyermekeit a császári kegyelembe ajánlá. Egyszer kérdé, nincs-e számára kegyelem? pedig még jó szolgálatokat tehetne! „A szolgálat ideje lejárt, eljött a halálnak órája;“ válaszolt Abele. „Isten neki, mondá Zrinyi, meghalnék én örömest, de nem ilymódon!“ „Más nagy urak is igy jártak! A földi szenvedéssel legalább túlvilági büntetését enyhíti,“ vigasztalá Abele, és kérdésére, mily módon fog kivégeztetni? tudtul adá, hogy ámbár gonoszsága válogatott kínzásokat érdemelt volna, különös kegyelemből csak jobbkezét és fejét fogják levágni. Kérhetnék a kézcsonkitás elengedését! veté oda Zrinyi. „Kérni kérhetjük, volt a biztosok válasza, de nincs remény, hogy megadassék!“ pedig az enyhitő parancs már zsebükben volt; de a végső perczre tartogatták.

Frangepán a halálos itéletre megrémülve, vallásos megadás és kétségbeesés közt hányódva, mégegyszer látni kivánta Zrinyit, ki öt elfogadni késznek nyilatkozott. A biztosok is a papok kivánságára beleegyeztek, csak azt kötvén ki, hogy a találkozás jelenlétükben történjék, és a beszélgetés németül folyjon. Frangepán tehát esti hét órakor a biztosokkal, Ehr kapitány, Podesta magyar-horvát tolmácsesal és két kapuczinussal Zrinyihez jött bocsánatot kérni. „Én nem félek a haláltól! mondá elérzékenyülve; ifjuságom óta, urambátyám keze alatt megismerkedtem vele. Tudom, hogy most is mint hős, jó példát fog nekem mutatni! de szeretném, ha életét életemmel megválthatnám!“ Köszönöm, hogy meglátogattál! — felelt Zrinyi nyugalommal. „Én megbocsátok mindent, de te is bocsáss meg nekem

---

[1]) Zrinyi sokat tartott a fegyverekre. Hagyatékában még 1673. 3397 forintra becsült fegyver, pisztolyok, buzogányok, kardok voltak, köztük egy drágakövekkel kirakott kard 2200 frtot ért. Nemzeti Múz. kéz. 902. fol. német.

mert én vagyok oka szerencsétlenségednek. Nekem régi ösme rősöm a halál! sokszor néztem szemc közé harczaimban, nem is sokat törődöm vele, de tégedet sajnállak!" A két ellenség térdre hullva egymás karjába borult. „Isten áldja meg uram bátyámat! — végzé Frangepán; együtt halunk meg, mint férfiakhoz illik, és holnap ilyenkor már egy jobb világban ölelkezünk!" [1])

Zrinyi az este még nejének irt, „Zrinyi gróf özvegyének" mint a borítékon állott. „Édes lelkem!" — igy búcsúzott tőle horvátul — midőn e levelet olvasod, ne sírj! Holnap 10 órakor nekem és bátyádnak fejét veszik. Ma egymástól szivélyesen elbúcsúzván, tőled is e világon örökre búcsút veszek. Bocsáss meg ha megbántottalak, mi tudom, hogy megtörtént. Istennek hála én a halálra kész vagyok és bizom a Mindenhatóban, ki e világra hozott, hogy irgalmas lesz irántam! Reménylem, hogy a holnapi napon hozzá megyek, és kérni fogom, hogy véled szent trónusa előtt, az örök dicsőségben ismét találkozhassam. Egyebet irnom, kedves fiamról vagy csekély holmim rendezéséről nincs. Mindent Isten akaratjára biztam. Ne sírj, mert ennek meg kell lenni. Isten áldjon meg, leányommal, Aurora-Veronikával!"

Zrinyi ez után halálra készült. Az egész éjet imádságban töltè, és másnap már 6 órakor reggel misét hallgatott. Testileg gyönge volt, el is ájult, mert a halálos itélet kihirdetése óta, böjtölve akarván meghalni, mit sem evett: de csakhamar magához tért. Nyugodtan fogadta a biztosokat, átadta a nejének szóló levelet, a császár kegyelmébe ajánlá családját. Közönynyel hallá, hogy itt van az osztrákországi helytartó, Sprinzenstein grófnak hirnöke, tudtára adni, hogy az ausztriai hazafiak sorából kitörültetett. „Jól van, mondá, csak fiamnak ne legyen ártalmára!" „De bizony lesz! jegyzé meg Abele, oly nagy büntetteknél méltó is, hogy a gyermekek is bünhődjenek apáik vétkeiért; egyébiránt a fiú, ha jól viseli magát, az elveszett kincset ismét visszaszerezheti." Erre felolvasák a kirekesztési oklevelet. Az óra már kilenczre járván, Abele és Molitor távoztak. Zrinyi még búcsú szavával fiát ajánlá nekik.

Kilencz órakor megjelentek Marckl Mihály és Gerubel Kristóf, városi tanácsnokok, hogy Zrinyit a vesztő helyre ve-

[1]) Ausführliche Beschreibung, Caprara Albert levele maj. 3. 1671. i. h. C. K. de N. szerint Abele a jelenetet lerajzolta.

zessék. Zrinyi, kezében feszülettel, két kapuczinus és fegyveresek közt, büszkén emelt fővel ment le az udvarba. [1]) Kiséröi suttogák: „nem kell félni a haláltól.“ „Bizonyos vagyok benne — szólt közbe Zrinyi — hogy sokan a jelenlévők közül most jobban félnek mint én, kinek meg kell halnom!“ A fegyvertár első udvarában megállott a menet. Fenn, az emeleti folyosón a biztosok és a város bírája foglaltak helyet. A városi jegyző felolvasá a halálos itéletet, mi alatt Zrinyi a feszületre szegzett szemekkel a kapuczinusokkal folyvást imádkozott; csak midőn a biró pálczát tört fölötte, kérdé hangosan: nincs semmi kegyelem? Felolvastatván a császári rendelet, mely a kézcsonkítást elengedé, néma fejbólintással mondott köszönetet. Erre megnyilt a mellékkapu, és Zrinyi kisérőivel, mindig imádkozva, a másik udvarba lépett, melyen a 6 ölnyi hosszú, 4 ölnyi széles fekete vérpad állott. Rajta két tőke bárddal, Mohr Miklós, sopronyi bakó pallóssal, körülötte katonaság és bámész néző sereg. Zrinyi apródjával és a gvardiánnal felment. Ledobta hosszú palástját, kigombolta a nyaka körül már kivágott dolmányát, és megigazítván haját, aranycsipkés zsebkendőt adott Tarródynak, ki azzal szemeit beköté. Letérdepelt és halkan mondá: „Uram! kezedbe ajánlom lelkemet!“ A hóhér hozzá csapott, torkát elmetszé, de a fej a rövid vastag nyak miatt csak a második, harmadik vágásra vált el törzsökétől. A testre, fejre s a patakzó vérre fekete posztót dobtak, hogy Frangepán ne lássa, kit utána végeztek ki, — míg Bécsben ugyanaz órában Nádasdynak, Pozsonyban Bónis Ferenczuek feje hullott porba. [2])

Zrinyi és Frangepán holttesteit, miután kis ideig közszemlére kitéve a vérpadon maradtak, 8—8 gyászruhás ember egy század katona kiséretében, kereszt nélkül, gyertya nélkül, a nagy templom temetőjébe vitte, hol beszentelés után közös sirba

---

[1]) „Ma venne col Christo in mano in modo più fiero e più bravo e quasi da soldato, che vada all'assalto.“ Caprara Albert i. h.

[2]) Történetiróink mind Kornéli nyomán Bónissal Fügedi Nagy Andrást is kivégoztetik: ámbár a kortársak, maga Leopold is, csak Bónisról tesznek említést. És csakugyan Nagy András, a kamarai levéltárban található okmányok szerint, elitéltetése után kegyelemért esdve, kegyelmet nyert, sőt 3. évvel később még a börtönből is kiszabadult, és csak Bónis végeztetett ki, ki végső perczéig büszke, daczos maradt.

tették, melynek márványfedelére ez epithaphiumot irták: „Mindketten e verembe estek, mert a vak vezette a világtalant. A nagyravágyásnak határa a sír!“ [1]) Leopold lelkük üdvösségére 2000—2000 misét mondatott; az udvar czélnál látván magát, meg volt elégedve. A siker dicsőségében Lobkovitz, ki Zrinyit Bécsbe csalta, Montecuccoli, ki a hadakat gyorsan Magyarhonba küldé, Hocher és Nostitz, kik a vizsgálatot vitték, osztoztak. [2]) Zrinyi Péter sirba vitte családja hatalmát és fényét, melyet a legfőbb fokra kivánt emelni. Neje, Katalin a gréczi várban, örökös fogságban megőrült, midőn férje halála után három hónapra kis leányát tőle elragadták, és Klagenfurtban az orsolyás szüzek kolostorába zárták. Meghalt 1673. sept. 1-én. Leánya, Veronika, Petronellával zárdai magányban végzé életét; évenként a kormánytól kis segélypénzt húzván, atyjok elkobzott vagyonából. Zrinyi János „Gnade“ nevet kapott; később visszanyerte nevét, de nem jószágait. Hive volt Leopoldnak, de a gyanút még sem kerülhette el, és börtönben, mint államfogoly, 20 éves szenvedés után megtébolyodva, sirba vitte a Zrinyi nevet. Csak Ilona, Rákóczinė, majd Tökölyi Imrének neje, játszott politikai szerepet, fenntartva mint nő a Zrinyi család hős hirét. Ernyedetlenül küzdött, szenvedett az ügyért, melyért Zrinyi Péter meghalt, melyért később fia, II. Rákóczi Ferencz fegyvert fogott, és mint nagyatyjának boszulója, a felkelt magyarok élén Leopoldot halálos ágyán rettegtette. A nemzet sohasem tudta a lelketlen királynak megbocsátani a németújhelyi vérpadot, és Zrinyinek emléke sokáig népszerü maradt, mert hősi tetteit, bátor halálát tudta mindenki, jellemének gyengeségeit pedig csak igen kevesen ismerték. [3])

PAULER GYULA.

---

[1]) „Quia caecus caecum duxit, ambo in hanc foveam ceciderunt. Ambitionis meta est tumba!“ A sírlap most a nagy templom oldalába van falazva, miután a temető elpusztult, a csontok szétszórattak, csak néhány dolmánygomb őriztetik, mint nevezetesség, a németújhelyi városházán.

[2]) Caprara Albert i. k.

[3]) „Soha semmi dolog a magyarokat úgy el nem idegeníté, mint azoknak a nagy uraknak megöletése, anyira, hogy a mai napig, e jelen való 1710. esztendeig nem szünik, sőt napról napra lobog a magyarok motusa a czászár ellen!“ irja a l a b a n c z Cserey, Históriájában 51. l.